

UNIVERZNE KNJIŽNICE IN NJIHOVO POVEZOVANJE

Ana Martelanc, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

UDK 027.7(497.12):021.63

MARTELANC, Ana: Univerzne knjižnice in njihovo povezovanje, Knjižnica, Ljubljana, 30 (1986) št. 3/4, str. 45—52

V prispevku so navedeni vzroki, ki so do nedavnega vplivali na nepovezanost večine univerzitetnih knjižnic v SRS. Opisane so tudi sedanje oblike sodelovanja in povezovanja univerzitetnih knjižnic na obeh univerzah.

S sprejemom zakona o knjižničarstvu so bila postavljena tudi izhodišča za povezovanje univerzitetnih knjižnic. O načinu povezovanja univerzitetnih knjižnic govori 18. člen zakona. Na osnovi pogojev, ki jih bo potrebno še sprejeti, bo Strokovni svet za knjižničarstvo imenoval osrednje knjižnice za določena strokovna področja. Nato bo še potrebno oblikovati mrežo, v katero bodo vključene univerzitetne in specialne knjižnice v SRS. Predlagane so tudi povezave univerzitetnih knjižnic z občinsko matično knjižnico.

UDC 027.7(497.12):021.63

MARTELANC, Ana: Academic Libraries and Their Cooperation, Knjižnica, Ljubljana, 30 (1986) no. 3/4, p. 45—52

The article indicates reasons which have up to now caused the isolation of the majority of Slovene academic libraries. Described are also the present forms of cooperation between both Slovene university libraries.

The Slovene Library Act stated the starting-points for a cooperation of academic libraries and enumerated the ways of cooperation in its 18th article.

The Slovene Library Council will appoint central academic libraries for particular sciences on the basis of the conditions which will have to be accepted in the near future. A network of Slovene university and special libraries will have to be formed; suggested are also connections between university and public libraries.

Še do nedavnega so bile glavne značilnosti univerzitetnih knjižnic v SRS različne stopnje razvoja, razdrobljenost in nepovezanost posameznih knjižnic. Dolgo časa je bila edina povezava univerzitetnih knjižnic sodelovanje v centralnih katalogih univerzitetnih knjižnic.

Vzrokov za tako stanje je več. Eden od njih je neprimerna organizacija dela, ki so jo knjižnice podedovale. Ta dediščina je postala nato tradicija, ki jo je danes, ko se je vloga univerznih knjižnic močno spremenila in so zahteve po dostopnosti gradiva vedno večje, tudi težko prelomiti. Vzrok za nepovezanost je tudi relativna neodvisnost posameznih visokošolskih organizacij od Univerze, ki bi morala odločneje podpreti težnje po večjem sodelovanju in povezovanju knjižnic. Na dosedanjo nepovezanost knjižnic vpliva tudi prostorska razpršenost visokošolskih stavb in knjižnic. Dr. Bruno Hartman v svojem članku »Konceptija razvoja knjižničarstva v Sloveniji iz leta 1971 in njena realizacija v obdobju 1971—1981«*, ugotavlja celo, da so bili večkrat prisotni odpori za povezovanje univerznih knjižnic. Take ovire najdemo lahko pri samih knjižničnih delavcih zaradi odpora do sprememb in reorganizacij, kot tudi pri pedagoških delavcih zaradi težnje po privatizaciji znanja. Zaradi neupravičene bojazni, da bi jih tako povezovanje finančno dodatno obremenilo, lahko zasledimo odpore tudi pri samih vodstvih fakultet.

Sodobna načela bibliotekarstva govorijo o nujnosti povezovanja in sodelovanja knjižnic, kajti nepovezanost knjižnic ima za posledico predvsem manjšo dostopnost knjižničnega gradiva, podvajanje nabave gradiva, večje stroške poslovanja ter nesodobno poslovanje knjižnic.

Povezovanje knjižnic v sistem je torej nujno, če želimo:

1. nuditi uporabnikom maksimalno dostopnost gradiv in informacij na vsaki točki sistema
2. omogočiti čim hitrejši prenos in širjenje informacij
3. doseči racionalno in učinkovito organizacijo dela v knjižnicah, ki sodelujejo v sistemu.

V povezovanje nas silijo tudi vedno večja knjižna produkcija ter vedno manjša finančna sredstva za nabavo gradiva, s katerimi knjižnice razpolagajo. Zaradi te situacije uresničitev načela »*vsil vse*« danes ni več mogoča ne v naši družbi ne v tujini.

Že v 70-ih letih so se začela na univerzi prizadevanja, da bi knjižnice med seboj povezali. Prvi uspeh so dosegli leta 1977 na Univerzi v Mariboru. Takrat je začel delovati Knjižnično-dokumentacijski informacijski sistem, ki je povezal 7 knjižnic mariborske univerze.

Na ljubljanski univerzi so prizadevanja za povezovanje knjižnic potekala v okviru dela Komisije za informatiko, dokumentacijo in

* Knjižnica, 26 (1982) 1—2, str. 9—22.

knjižničarstvo. Šele po desetih letih dogovarjanja je bil podpisan »Samoupravni sporazum o sodelovanju pri razvijanju integriranega sistema znanstveno-strokovnih informacij v knjižnicah in INDOK centrih podpisnikov«. Samoupravni sporazum je podpisalo 33 visokošolskih ustanov, na katerih deluje 61 knjižnic. Tako samoupravni sporazum ljubljanske univerze kot samoupravni sporazum mariborske univerze vsebujeta določila o medsebojnem sodelovanju obeh sistemov.

Samoupravni sporazum na Univerzi Edvarda Kardelja je začel veljati v januarju 1984. leta. Toda žal danes še vedno lahko ugotovimo, da sistem ni zaživel v celoti, med seboj se namreč povezujejo in sodelujejo le posamezne univerzne knjižnice.

Postavlja se vprašanje, zakaj na univerzi v Mariboru uspešno deluje knjižnično-dokumentacijsko informacijski sistem, v Ljubljani pa nismo prišli dlje od podpisa samoupravnega sporazuma? Mislim, da je treba iskati vzroke za učinkovito delovanje sistema tudi v tem, da je univerza v Mariboru mlada univerza in ni obremenjena z nekaterimi negativnimi pojavi, ki so povezani s tradicijo. Seveda moramo tudi vedeti, da mariborski univerzitetni sistem povezuje le 7 univerznih knjižnic, ljubljanski univerzitetni sistem pa povezuje 61 knjižnic.

Drugi sistem, v katerega se vključujejo knjižnice visokošolskih organizacij, je sistem specializiranih INDOK centrov. Pobudo za njihovo ustanovitev je dala leta 1976 Raziskovalna skupnost Slovenije. V Sloveniji deluje 14 specializiranih INDOK centrov, ki vključujejo 27 knjižnic ljubljanske in mariborske univerze. Značilnost specializiranih INDOK centrov je tudi ta, da povezujejo tudi knjižnice in INDOK službe znanstvenih in raziskovalnih institucij, ki niso članice Univerze, ter tudi knjižnice delovnih organizacij iz gospodarstva.

Nekaj univerznih knjižnic sodeluje tudi v Poslovni skupnosti za znanstveno in tehnično informiranje. Poslovna skupnost je bila ustanovljena z namenom, da si poslovno povezani vzajemno izboljšujejo pogoje za delo in poslovanje ter usklajujejo svoje dogovorjeno skupno delo pri zasnovi informacijskega sistema za prenos znanja, pri izvajanju raziskovalnih in razvojnih nalog ter informacijskih in dokumentacijskih storitev na področju znanstvenega in tehničnega informiranja v SRS, Jugoslaviji in mednarodnem povezovanju.*

Visokošolske knjižnice v Sloveniji sodelujejo tudi pri koordiniranju nabave tuje literature. Koordinacija poteka v petih koordinacijskih krogih, ki so razmejeni po strokah.

* Samoupravni sporazum o združitvi v poslovno skupnost za znanstveno in tehnično informiranje, Ljubljana, 1986.

Zaradi pomembnosti, ki jo ima učinkovito delovanje knjižnično-informacijskega sistema, smo v Sloveniji njegovo izgradnjo določili tudi z zakonom. Izhodišča za oblikovanje KISa nam daje 9. člen zakona o knjižničarstvu, ki določa, da knjižnice v Sloveniji delujejo kot enoten knjižnično-informacijski sistem. Z zakonom smo tudi opredelili dejavnosti, ki naj zagotavljajo enotni knjižnično-informacijski sistem in sicer:

- matična dejavnost,
- enotna obdelava knjižničnega gradiva,
- enoten način zbiranja in obdelave informacij in podatkov,
- enotno vodenje katalogov in druge dokumentacije knjižničnega gradiva
- skupno zagotavljanje delovanja centralnih katalogov,
- razvijanje medknjižnične izposoje.

O načinu povezovanja univerznih knjižnic pa natančno govori 18. člen zakona, ki določa, da se visokošolske in specialne knjižnice, ki opravljajo knjižničarsko dejavnost na istem ali sorodnih znanstvenih oziroma strokovnih področjih, med seboj delovno povezujejo tako, da ena izmed njih opravlja nalogo osrednje knjižnice za določeno strokovno oziroma znanstveno področje.

Tudi univerzitetna knjižnica lahko opravlja naloge osrednje knjižnice za določena znanstvena oziroma strokovna področja.

Posebni pogoji za imenovanje osrednje knjižnice za določeno strokovno področje

Splošna določila

Osrednja knjižnica praviloma povezuje vse visokošolske in specialne knjižnice v SR Sloveniji na svojem strokovnem področju.

Knjižnica, ki se bo povezovala z osrednjo knjižnico na istem strokovnem področju, pri tem ohranja samostojnost oziroma povezanost z visokošolsko organizacijo, ki jo je ustanovila.

Kadri

Imeti mora ustrezno kadrovske sestavo: najmanj še 1 delavca za opravljanje nalog osrednje knjižnice, z visoko izobrazbo po možnosti s področja, ki ga fakulteta pokriva, in strokovnim izpitom iz bibliotekarstva.

Gradivo in notranja organizacija

Imeti mora bogato izbiro primarnih dokumentov, pred-

vsem pa referenčnega gradiva in baz podatkov s strokovnega področja, ki ga pokriva, da lahko opravlja referalno funkcijo za svoje področje.

Nabavo gradiva mora koordinirati s knjižnicami, ki jih povezuje, in tistimi z mejnih področij.

Zaželena je ureditev gradiva po principu prostega pristopa. Ureditev v prostem pristopu je obvezna za priročno knjižnico, za tekoče periodične publikacije ter za učbenike (vsaj 1 izvod).

Organizacija dela knjižnice in obdelava gradiva naj bo v skladu s standardi za univerzno knjižnico ter z drugimi veljavnimi standardi bibliotekarske stroke.

Zagotoviti mora čimvečjo dostopnost gradiva in informacij uporabnikom:

a) knjižnica mora biti odprta dnevno neprekinjeno vsaj od 8. do 17. ure

b) čitalnica naj bo dostopna pedagoškim delavcem, raziskovalcem, študentom ter drugim uporabnikom.

Tehnična opremljenost

Imeti mora obvezno fotokopirni stroj in mikročitalnik ter periferno opremo za računalniško obdelavo (terminal ali mikroročunalnik in tiskalnik).

Naloge, ki jih bo opravljala osrednja knjižnica, tudi določa 18. člen in so naslednje:

- usklajevala bo nabavo knjižničnega gradiva,
- posredovala bo v medknjižnični izposoji,
- skrbela bo za čim hitrejši pretok strokovnih in znanstvenih informacij o knjižničnem gradivu,
- usmerjala bo knjižnično gradivo, ki ga bodo knjižnice izločale,
- vodila bo centralne kataloge,
- se povezovala s specializiranimi informacijskimi centri.

Katera univerzna knjižnica bo opravljala naloge osrednje knjižnice za določeno strokovno področje, pa bo potrebno še določiti in jo nato imenovati. Postopek imenovanja bo izvedel Strokovni svet za knjižničarstvo SR Slovenije. Izhodišča za imenovanje osrednje knjižnice pa bodo minimalni pogoji, ki jih bo morala knjižnica izpolnjevati.

Pri zasnovi osnutka mreže osrednjih knjižnic smo ugotovili, da se ob tem srečujemo s štirimi tipičnimi situacijami:

1. V Sloveniji deluje več univerznih knjižnic, ki v glavnem že izpolnjujejo pogoje za imenovanje za osrednjo knjižnico, pa tudi mreža knjižnic, ki jih bo osrednja knjižnica povezala, ni sporna.

2. Ob teh delujejo tudi knjižnice, ki še niso usposobljene za opravljanje funkcije osrednje knjižnice, mreža knjižnic, ki naj bi jih osrednja knjižnica povezala, pa ni sporna.

3. Delujejo pa tudi knjižnice, ki imajo pogoje za imenovanje za osrednjo knjižnico, vendar pa mreža knjižnic, ki bi jih osrednja povezovala, ni točno opredeljena.

4. Za več strokovnih področij in tipov knjižnic pa v tej fazi še ni možna opredelitev in bi bil potreben dogovor o njihovem povezovanju v mrežo. To so knjižnice akademij, inštitutov, arhivov, muzejev, galerij itd.

Obstajajo pa še drugi nerešeni problemi. 18. člen zakona namreč določa pri nalogah osrednjih knjižnic, da se povezujejo s specializiranimi informacijskimi centri. Zato bo potrebno natančneje opredeliti povezovanje osrednjih knjižnic s specializiranimi INDOK centri oziroma predlagati ustrezno strokovno rešitev problema.

Zakon ne določa, kakšno naj bo financiranje te dejavnosti, kdo bo financer, ali bo ta dejavnost sploh posebej financirana z družbenimi sredstvi. Koordinacijski svet ISS, KSS in RSS za področje INDOK dejavnosti je predlagal, da bi po srednjeročnem planu 1986—90 samoupravne interesne skupnosti financirale tudi osrednje knjižnice za njihovo dejavnost v skladu z 18. členom zakona o knjižničarstvu.

Standardi za univerzne knjižnice predvidevajo, da je za izvrševanje nalog osrednje knjižnice potrebno zaposliti v osrednji knjižnici še enega delavca.

Kot smo že omenili, zakon o knjižničarstvu določa, da vse knjižnice v SRS delujejo kot enoten knjižničnoinformacijski sistem. V KISu naj bi tako sodelovali vsi tipi knjižnic: splošnoizobraževalne, univerzne, specialne, šolske in narodna knjižnica.

Torej bo poleg povezovanja univerznih knjižnic po stroki (vertikalno povezovanje), potrebno postaviti izhodišča tudi za povezovanje univerznih knjižnic po teritorialnem principu, t.j. v okviru občine in sicer predvsem z občinsko matično knjižnico ter z drugimi tipi knjižnic (horizontalno povezovanje).

Postavlja se vprašanje, kakšne so lahko oblike in možnosti povezovanja univerznih knjižnic z občinsko matično knjižnico. Ta problem se postavlja v tistih občinah in mestih, kjer delujejo univerzne knjižni-

ce, to so občine: Ljubljana-Center, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Vič ter v mestih: Maribor, Kranj in Piran.

Pri določanju možnih oblik sodelovanja med občinsko matično knjižnico in univerzno knjižnico je potrebno izhajati iz 30. člena zakona o knjižničarstvu, ki govori o nalogah matične knjižnice.

Prvi dve nalogi, ki ju navaja zakon, sta razvijanje strokovnosti in organiziranosti knjižničarske dejavnosti ter skrb za strokovno izpopolnjevanje delavcev v knjižnicah.

Pri izpolnjevanju teh dveh nalog se bosta morali občinska matična in univerzitetna knjižnica dogovoriti, katere od naštetih nalog bo katera od knjižnic prevzela za ostale univerzne knjižnice.

Tretja naloga, ki jo zakon navaja, je usklajevanje nabavne politike. Izvajanja te naloge ne smemo narobe razumeti, kajti za izvajanje celovite nabavne politike je dolžna skrbeti univerzna knjižnica sama. Pri tem mislimo predvsem na določene konkretne primere sodelovanja pri nabavi. Znano je namreč, da imajo univerzne knjižnice omejene možnosti nakupov večjega števila izvodov učbenikov, zato bo občinska matična knjižnica lahko zapolnila to pomanjkanje in v dogovoru z univerzno knjižnico tudi sama nabavljala nekaj najbolj pomembnih učbenikov. Lahko bi tudi organizirala medbibliotečno izposajo za najbolj iskane učbenike ter drugo študijsko gradivo, predvsem za študente ob delu, ki ne bivajo v kraju, kjer ima sedež univerzna knjižnica.

Četrta naloga je vodenje razvida vseh knjižnic na svojem področju, tudi razvida univerznih knjižnic. Tako bi občinska matična knjižnica dajala uporabnikom referalne informacije o univerznih knjižnicah, npr. o vsebini fondov, odprtosti knjižnice za uporabnike ipd.

Navedli smo le nekaj možnih oblik povezovanja med občinskimi matičnimi in univerznimi knjižnicami. Pri dokončnem oblikovanju KISa pa bomo lahko predlagali še morebitne druge oblike povezovanja, tudi povezave univerzne knjižnice z drugimi tipi knjižnic npr. specialnimi in šolskimi v usmerjenem izobraževanju.

Zaključek

Zaradi pomembnosti, ki jo ima dejavnost univerznih knjižnic za pedagoško in znanstveno raziskovalno delo, ne moremo razvoja teh knjižnic prepustiti naključju.

Zato si moramo še naprej prizadevati za učinkovito delovanje univerznih knjižnic, da bi bilo »znanje«, ki ga hranijo knjižnice, čim bolj dostopno in tudi izkoriščeno. Od univerze pa pričakujemo, da bo odločneje podprla delovanje in povezovanje univerznih knjižnic.

Nadalje bo potrebno sprejeti pogoje za imenovanje osrednjih knjižnic, nato pa imenovati osrednje knjižnice za vsa strokovna področja, oblikovati mrežo univerznih in specialnih knjižnic ter jo vključiti v celoten knjižničnoinformacijski sistem republike. Pri oblikovanju KISA nam bodo v oporo standardi za univerzne knjižnice.